

STUDIJŲ KOKYBĖS MIRAŽAI

Prof.dr. Vincentas Lamanaukas

Vietoj įvado

Natūralu, kad prasidėjus rugsėjui suintensyvėja kalbos ir diskusijos dėl Lietuvos švietimą kamuojančių problemų. Aiškus ir kitas dalykas, kad nemaža dalis problemų „pasėtos“ dar pačios Nepriklausomybės pradžioje, o dabar jau skinami „netikę vaisiai“. Kaip bebūtų keista, susirūpinimas švietimu vienaip ar kitaip buvo jaučiamas visą vasarą. Net Ekscelencija prezidentas neseniai susikvietė jaunimo atstovus pasitarti. Pastarieji kaip tik ir pabrėžė LR švietimo ir mokslo ministerijos „neįgalumą“ spręsti įsisenėjusias aukštojo mokslo problemas. D.Simanavičiūtė straipsnyje „Rugsėjo 1-oji - virš gegutės lizdo“ (Atgimimas, 2007 rugsėjo mėn. 3) stebėjosi, kad pavyzdiniame mokytojo pareigybės aprašymo projekte išvardytos tik šešios mokytojo teisės, o pareigų – keturis kartus daugiau. Tačiau tuo tikrai neverta stebėtis, nes pačiame LR švietimo įstatyme toks disbalansas jau senokai įteisintas. Drąsiai galima sakyti, kad į tokią situaciją eita praktiškai visus septyniolika nepriklausomos Lietuvos metų. Neišvengiamai noriu paminėti dar vieną įdomų dalyką. Kaip niekada anksčiau švietimo sistemoje įsigali mados. Tai nieko naujo tarptautiniame kontekste, tačiau Lietuvoje tai „gardus kąsnelis“. Kaip tais „gerais“ sovietiniais laikais buvo nevalia nepaminėti bent kelių to meto pseudoideologų pavardžių. Dabar gi nevalia nepaminėti kompetencijų ir jų propaguotojų. Tai išties „šventu“ tapęs žodis švietimo darbuotojų bendruomenėje. Netgi mokslo straipsnis tampa nieko vertas, jei jame nepavartojami tokie modernūs terminai kaip „paradigma“, „fenomenas“, „kompetencija“ ir t.t. Aukštojo mokslo sistemoje pastaruoju metu itin madinga tapo kalbėti apie studijų kokybę.

Ar išties rūpinamės studijų kokybe?

Studijų kokybės klausimas neabejotinai aktualus. Ir diskusijų šia tema tarsi netrūksta. Tačiau ji negerėja taip, kaip galbūt norėtusi. Žinoma, neįmanoma aptarti visų šios srities problemų, todėl pabandysiu bent akcentuoti, mano manymu, esminius dalykus ir tuo paskatinti tolesnę viešą diskusiją. Dar anksčiau LR Vyriausybės patvirtintame Lietuvos aukštojo mokslo sistemos 2003-2007 metų plėtros plane buvo akcentuota, kad vienas esminių aukštojo mokslo sistemos plėtros tikslų yra laiduoti aukštojo mokslo studijų kokybę. Dar daugiau, užsibrėžtas siekis, kad parengti specialistai galėtų konkuruoti šalies bei Europos Sąjungos bendroje darbo rinkoje. Žinoma, labai gražus ir ambicingas siekis. Tačiau žinant, kad nė vienas Lietuvos universitetas nepatenka į pasaulio universitetų 500-šimtuką, tenka pagrįstai suabejoti tokiais siekiais. Kodėl? Visų pirma todėl, kad iki šiol susikoncentruota į studijų kokybės vertinimą. Tai nėra blogas dalykas. Stebina kitas dalykas, kad tai iš esmės atsiejama nuo mokslo kokybės. O juk vienas pagrindinių universitetinės veiklos principų - mokslo ir studijų vienovė. To nevalia pamiršti. Vadinasi, universitetai turėtų vykdyti pačius įvairiausius mokslinius tyrimus, atlikti įvairių mokslų sintezę, orientuotis būtent į ilgalaikius tyrimus. Tai yra pagrindiniai Europos Sąjungoje pastaruoju metu kuriamos vieningos „Europos tyrimų erdvės“ principai. Neišvengiamai privalu orientuotis ne tik į vietinius, perdėm pragmatinius rinkos poreikius, bet ir į pasaulines mokslo tendencijas. Tai Lietuvos mokslo išlikimo klausimas. Iš to seka logiška išvada, kad tiek studijos, tiek mokslinė universiteto padalinių veikla turi būti aprūpinta gera materialine baze. Tačiau to toli gražu nėra. Statistika ir atlikti įvairūs analitiniai tyrimai teigia, kad nors švietimo reikmėms skiriami 6 proc. BVP, vis tik vienam Lietuvos moksleiviui ir studentui tenkanti suma mažesnė nei kitose šalyse. Prieš keletą metų Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos Kūno kultūros akademijos tyrėjai nustatė, kad investicijos į aukštąjį mokslą Lietuvoje neatsiperka. Pagaliau studentų reikia stengtis priimti kuo daugiau (pastarųjų gebėjimai nelabai domina), nes tai tiesiogiai susiję su aukštųjų mokyklų finansavimu. Žengtas dar vienas žingsnis - Seimo narių grupė siūlo sumažinti reikalavimus kandidatams į aukštųjų

mokyklų vadovus. Leidžiama suprasti, kad tai yra modernu, kad universitetui gali vadovauti bet kas, svarbu, kad pinigus pažįsta ir yra apsikrus. Ar universitetams vadovaus degalinių vadybininkai? (Evaldas Utyra, prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/education/article.php?id=13531312>). Toks šiandien esminis klausimas. Gana dažnai tenka lankytis užsienio universitetuose, bendrauti su kolegomis iš kitų universitetų. Neteko girdėti, kad universiteto aukščiausio lygio vadovai nebūtų vedantys mokslininkai. Tenka sutikti su Lietuvos universitetų rektorių konferencijos prezidento prof. Romualdo Ginevičiaus nuomone, kad „jeigu universitetui ateis vadovauti degalinės vadybininkas, tai ir universitetas greitai pavirs degaline. Tik visiškai neišmanėliai gali siūlyti tokius dalykus“. Kita vertus, tokiu būdu dažnai bandoma į vadovaujančius postus prastumti nedaug ką moksle tenuveikusius asmenis, svarbiausia, kad būtų lojalūs. Todėl ir nekeista, kad gana dažnai girdime apie Lietuvos universitetų teisinius ginčus teismuose net ir tokiais klausimais, kurių normalioje akademinėje bendruomenėje paprasčiausiai nebūtų. Čia galima prisiminti kad ir tuos atvejus, kai mokslininkams teismuose reikia įrodinėti savo kvalifikacijas. Tuo itin pagarsėjo vadinamieji regioniniai universitetai. Ar tokie dalykai prisideda prie studijų kokybės gerinimo? Žinoma, kad ne. Čia būtų galima pateikti itin daug pavyzdžių.

Kitas absurdiškas dalykas – tai sumanymas apmokestinti studentus, iš pagrindų nepertvarkius šalies aukštojo mokslo sistemos. Tokiomis sąlygomis, kai daugelyje Europos šalių (pvz., Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje) aukštasis mokslas iš esmės yra nemokamas, mes įvedinėjame mokesčius už studijas. Akivaizdu, kad tokiu būdu bus tik paskatinta jaunų žmonių emigracija iš Lietuvos. Na, o valdininkai išties „gajūs“, nes puikiai sugeba prisitaikyti ir prie tokios situacijos. Pradėtos kurti įvairios protų susigrąžinimo programos ir strategijos. Pvz., VŠĮ Užsienio lietuvių rėmimo centro parengta protų susigrąžinimo programa kelia tik nuostabą. Šio projekto metu numatoma finansuoti užsienyje mokslinį darbą dirbančių Lietuvos piliečių trumpalaikius vizitus į Lietuvos mokslo centrus. Taigi vėl neblogas šansas pinigų išplauti (kas gali paneigti tokią galimybę?). Juokinga, nes kas jau išvyko, beveik aišku, kad niekada negrįš. Įdomu, ar LR Vyriausybė turi oficialią statistiką, kiek po tokios programos iniciatyvų sugrįžo „nutekėjusių protų“?

Na, ir pats problematiškiausias dalykas – studijų kokybės vertinimas. Tuo tikslu netgi veikia nacionalinis Studijų kokybės vertinimo centras. Jau keletą metų vykdomas studijų programų vertinimas – vadinamasis vidinis ir išorinis auditas. Ypač negatyvūs buvo pirmieji studijų programų vertinimai, pvz., edukologijos krypties. Tai sukėlė tam tikrą šoką ne vienos aukštosios mokyklos bendruomenei. Tačiau Lietuva yra šalis, kurioje visi gana greitai prie visko prisitaiko. Pastaruoju metu dėmesys sukonzentruojamas į vadinamąją studijų programų savianalizę, kuri rengiama institucijos viduje. Akivaizdu, kad tai turėtų užtikrinti studijų proceso problemų, trūkumų išryškirimą ir pan. Tačiau kai kuriose šalies aukštosiose mokyklose tai vykdoma itin biurokratiškai. Organizuojamas išstisas masinis vėjus, žmonės praktiškai atitraukiami nuo tiesioginio, t.y. mokslinio pedagoginio darbo. Pati savianalizės esmė yra ta, kad būtina parodyti situaciją tokią, kokia ji iš tiesų yra. Tik diagnozavus būklę, galima ieškoti sprendinių pastarajai būklei keisti teigiama linkme. Tačiau dažnai daroma priešingai, svarbu, kad dokumentai būtų gerai sutvarkyti, kad viskas atrodytų labai gerai. Ne paslaptis, kad daug dalykų tiesiog pritempiama. O gal išorinio vertinimo metu ekspertai nepastebės? Tai niekas kitas, kaip aiškūs istoriškai paveldėto mentaliteto likučiai. Kas paneigs galimybę, kad neieškoma būdų, kaip įtakoti pačius studijų programų vertintojus? Be to, daugelyje Lietuvos universitetų studijų programos gana panašios. Natūralu, kova, kuri vadinama konkurencija – tęsiasi. Ir dažnai nė motais, kad Europos Sąjungos švietimo politikai atvirai pabrėžia, kad aukštųjų mokyklų konkurencija ir kokybės užtikrinimas neturi sąlygoti mokslinio susiskaldymo nei šalies viduje, nei Europos regionuose. Kol kas neatsakyta į klausimą, o koks gi galutinis tokio vertinimo rezultatas? Kraštutiniu atveju, siūloma studijų programos netvirtinti. Tačiau gerai atlikus akademinėje bendruomenėje vadinamus „namų darbus“ galima pasiekti, kad studijų programa būtų įregistruota (Lietuva juk tokia maža, ir čia, vieni kitus puikiai pažįsta). Tačiau tai tikrai neveda į studijų kokybę. Juk galutinis tikslas – teikiamų paslaugų sertifikavimas ir pageidautina -

tarptautinis. Kitaip sakant, institucija turėtų siekti, kad jos teikiamos paslaugos būtų sertifikuotos tarptautinių organizacijų, tokių kaip Europos kokybės organizacija, IQNet'as ar kitų. O tam reikia ryžtingo institucijos apsisprendimo diegti kokybės valdymo sistemą ir ją sertifikuoti pagal tarptautinius standartus. Tik toks užsibrėžtas siekis yra prasmingas, atperkantis tiek materialines, tiek intelektualines sąnaudas atliekant studijų ar kitokį vertinimą. Dar daugiau, kaip jau minėjau anksčiau, turėtų būti vertinami visi institucijoje vykdomi pagrindiniai procesai – mokslo procesas, studijų procesas, materialinio aprūpinimo procesas ir kiti. Tik toks kompleksinis institucijos vertinimas ir jo pagrindu vykdomi pokyčiai lems institucijos konkurencingumą. Žinoma, JAV universitetai iš esmės nekalba apie studijų kokybę. Jie tiesiog kokybiškai dirba. Lietuva, kaip maža šalis, tiesiog neturi kitos išeities, kaip tik oficialiais instrumentais įrodyti, kad jos universitetai teikia kokybišką aukštąjį išsilavinimą.

Svarbus ir dar vienas momentas. Tarptautinius standartus atitinkančios studijų kokybės neįmanoma užtikrinti esant dabartiniam dėstytojų auditoriniam krūviui. Kada tuomet dirbti mokslinį darbą? Be to, dar privalu pačiam pasirūpinti tyrimu finansavimu, nes nė vienas šalies universitetas tam paprasčiausiai neturi, o kai kurie net nemato reikalo skirti lėšų. Ir ne tik tyrimais, bet ir gautų rezultatų sklaida pačiam tenka rūpintis. Išvykimas į tarptautinius mokslo renginius jau seniai tapo prabanga.

Atskiros diskusijos nusipelno ir mokslo produkcijos vertinimas, kuris vykdomas jau keletą metų. Kad tai visiškai formalus vertinimas, pripažįsta ir SKVC. Kaip pavyzdį galima nurodyti tai, kad mokslinės produkcijos už 2006 metus vertinimo rezultatai buvo paskelbti šių metų vidurvasaryje, kai beveik visa akademinė bendruomenė atostogavo ir neturėjo jokių galimybių pateikti apeliacijas, pavyzdžiui, dėl neobjektyvaus vertinimo. Sveiku protu nesuvokiama, kad, pavyzdžiui, mokslinis darbas, publikuotas tarptautinės IOSTE organizacijos pasaulinio simpoziumo leidinyje, yra lygiai tiek pat vertinamas, kaip ir darbas, publikuotas vietiniame šalies ne itin didelės vertės leidinyje. Tačiau biurokratinė mašina sėkmingai sukasi, kažkas už tokį vertinimą susikrauna neblogą kapitalą, visiems, bent jau daugumai, yra gerai.

Ar pagerės studijų kokybė?

Klausimas nevienareikšmis. Atsakyti gana nelengva. Pirmiausia būtina įsisąmoninti, kad kokybė nėra kažkas už institucijos ribų, kad tą kažką galima nusipirkti rinkoje. Viską lems supratimas, kad kokybę plačiąją prasme lemia vadybos (vadovavimo) kokybė. Tik kokybiškas valdymas veda prie kokybiškų procesų (institucijos darbo), o pastarieji laiduoja kokybiškų paslaugų teikimą. Ir jokiū būdu ne atvirkščiai, kaip neretai Lietuvos aukštojo mokslo sistemoje įsivaizduojama.

Pavojingas reiškinys ir tas, jog nepagrįstai orientuojamasi į užsienio šalių patirtį. Pavyzdžiui, anot ŠMM ministrės R.Žakaitienės, sutrumpinus studijų laiką, kokybė nenukentės, esą taip daroma Didžiojoje Britanijoje, kur veržiasi studijuoti daug lietuvių. Toks lyginimas mažų mažiausiai negalimas, nes minėtoje šalyje visai kitoks požiūris į pačias studijas, kitokia studentų motyvacija, kur kas aukštesnė dėstytojų kvalifikacija, jau nekalbant apie materialinį aprūpinimą. Pagaliau ne ką mažiau iškalbinga LR Valstybės kontrolės valstybinio audito ataskaita, kurioje įvardyta, kad „universitetams skiriamos valstybės biudžeto lėšos nesiejamos su dėstomų programų kokybe ir universitetų veiklos vertinimo rezultatais. Aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006–2010 metų plane studijų ir mokslo finansavimas nesiejamas su studijų kokybe, per mažai priemonių skirta studijų kokybei gerinti“ (Valstybinio audito ataskaita, 2007 m. gegužės 15 d. Nr. VA-50-4P). Beje, pastarojoje pateikta ir daug daugiau iškalbingų faktų.

Esminis dalykas, kuris jau palyginti seniai suvoktas daugelyje Europos šalių – tai nuoseklus požiūrio keitimas, suprantant perėjimą nuo kokybės valdymo prie valdymo kokybės. Akcentas šiandien akivaizdžiai turėtų būti perkeliamas iš išorinės kokybės tikrinimo sistemos į vidinę, kad sumažintumėme įvairių tikrinimų skaičių. Kaip žinia, kontrolė – šalutiniai, nereikalingi veiksmai, kurių geriau nereikėtų vien jau todėl, kad reikalauja didelių finansinių ir kitokių išteklių, o galiausiai iš esmės nieko nepakeičia. Todėl itin tiksliai turi būti apibrėžiama,

kas bus kontroliuojama. Iš to seka, kad organizacija pirmiausia vidinėmis pastangomis turi gebėti koordinuoti kokybės valdymą. Visų pirma tam, kad institucija galėtų sėkmingai ir efektyviai veikti. Esant šiandieniniam aukštojo mokslo rinkos „grobstymui“, išgyvens tik tos institucijos, kurios investuos į kokybės valdymo sistemų diegimą, investuos į žmogiškuosius išteklius bei visomis pajėgomis plėtos korporacinę kultūrą.